

ПО ПЪТЯ
НА
МИНАЛОТО

ТРАКОЛОЖКА ЕКСПЕДИЦИЯ
ЗА МОГИЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

ПО ПЪТЯ НА МИНАЛОТО

Сборник научни статии
по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов

София 2008

Каменна брадва-скиптер от с. Главан, община Гълъбово

МАЙЯ ВАСИЛЕВА

Център по тракология „Проф. Ал. Фол“ – БАН

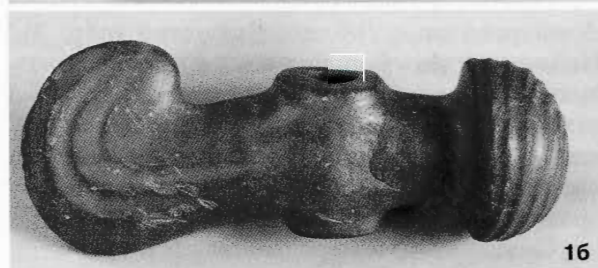
През 1989 г. по време на разкопки в с. Главан, община Гълъбово, тогавашният кмет на селото г-н Добри Янев донесе на д-р Г. Китов случайно намерена каменна брадва.¹ Д-р Китов ми предостави възможността да публикувам тази находка, за което най-искрено му благодаря. Макар и с голямо закъснение, смятам, че неговият юбилей е подходящ случай, за да изпълня отдавна поетия ангажимент.

Описание (обр. 1а, 1б, 1в, 1г, 2):

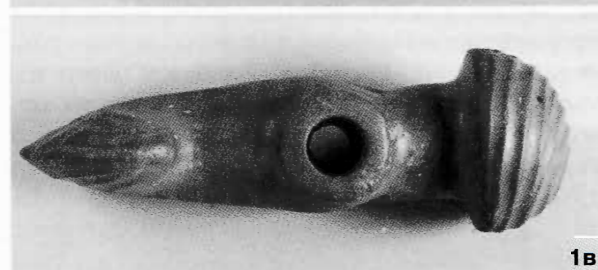
Инв. № 8430 – НАМ. Бравдата е от светлокафяв камък със зеленикав отенък (зелен пясъчник²). Повърхността е повредена на места – по двете страни на острието и на отвора за дръжка, както и върху полусферичната задна част. Бравдата е с един заострен край и пета във формата на полусфера, набраздена от релефни ивици. Мотивът е вълнообразен, а най-вътрешните ивици се затварят в овал. Релефът е плавен, без остри ръбове, с по-широки вдлъбнати пространства, които плавно преминават в издадените линии, подобно на широки канелюри. Вертикално преминава кръгъл отвор за дръжка,

1а

1б

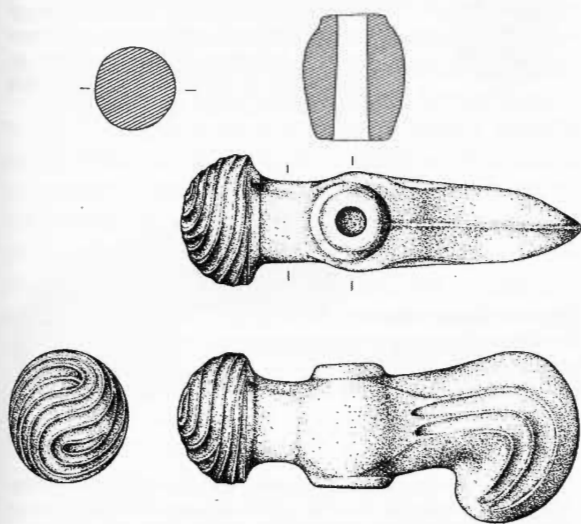

1в

Каменната брадва-скиптер от с. Главан.
Снимки Н. Генов.

1г

Обр. 2. Рисунка на каменната брадва-скиптер от с. Главан. Рисунка К. Ников

който отгоре и отдолу оформя цилиндрично издадено устие. Острието на бравдата е оформено като подвит надолу връх, напомнящ животинска човка или клон. Впечатлението се допълва от страничните релефни линии, които следват извивката; те са изпълнени по подобен на релефа върху петата плавен начин.

Размери (в м):

Дълж. 0.18, макс. диаметър на петата: 0.063, външен диам. на отвора за дръжка: 0.032, вътрешен диаметър на отвора: 0.018; диаметър в

¹ Оповестена от Китов 1990, 36.

² Благодаря на д-р Г. Мавров, реставратор в Музея за история на София, за неговото експертно мнение за вида на камъка.

най-тънката част: 0.037-0.039, макс. дебелина при отвора: 0.046; шир. на канелюрите: 0.004-0.007. Макс. шир. на острието: 0.063.

Тегло: 742 г.

Брадвата може да се постави в групата на т. нар. брадвигукове, но всъщност е церемониален скиптер.³ Формата ѝ не предполага функционалност, освен откъм заоблената канелирана част – като чук.

Обр. 3. Каменната брадва-скиптер от с. Люлин, Ямболско. (по Катинчаров, 1979, 94, Обр. 5)

Почти еднаква с разглежданата тук брадва е известна от с. Люлин, Ямболско (обр. 3).⁴ Нейната задна сферична част е гладка за разлика от представяната тук. От двете страни на отвора за дръжка има по един бутоновиден издатък, от който започва релефната линия по „човката“. Такива издатъци липсват върху брадвата от Главан.

Сходна каменна брадва със сферична пета, но с право, а не с подвито острие е известна от една могила в Плиска – тялото ѝ има шестоъгълно сечение.⁵ Подобна брадва от черен излъскан камък се съхранява в Хасковския музей.⁶ Тя е фрагментирана и не е ясно как завършва острият ѝ край, но най-вероятно е бил прав, а не завит надолу. Фрагмент от брадва – полусферичната пета – е открит в Елховско (обр. 4).⁷

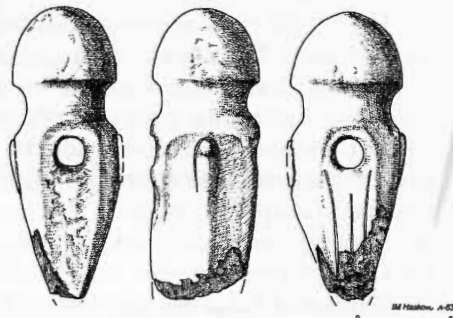
През 80-те години на 20 в. при подводното проучване на потъналия кораб при Улубурун, край южния бряг на Турция сред забележителния по обем и разнообразен произход негов товар бе открита и една каменна брадва-скиптер, сходна с тези от Люлин и Главан. Нейният северобалкански произход веднага бе отбелязан от изследователите.⁸ Корабът се датира в края на 14 в. пр. Хр. Брадвата от Улубурун има сферична пета, набраздена от вълнообразни канелюри. Острието ѝ е завито така, че вър-

хът му е свързан с тялото на брадвата, оформяйки дупка. Всъщност остър връх липсва. Цялото тяло на брадвата е покрито с канелюри – едните обикалят отворите за дръжката, а другите започват от два странични листовидни израстъка (обр. 5).

Находката от потъналия кораб се сравнява с бронзовата брадва-скиптер от Румъния (Драйна де Йос) (обр. 6),⁹ с тази от Лозовската колективна находка (Молдова) (обр. 7)¹⁰ и с каменните калъпи за лее на сходни бронзови брадвигукове от с. Побит камък, Разградско (обр.

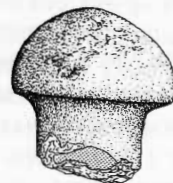
Обр. 4а

Обр. 4б

Обр. 4в

Обр. 4г

4а, 4б. Каменната брадвата от Хасково (по Аладжов, 1969 и Лещиков, 2006); 4в. брадвата от Плиска (по Градев, 1982, № 420); 4г. Брадвата от Елховско (по Lichardus et al. 2002, 159, Abb. 16.2).

Обр. 5. Каменната брадва-скиптер от потъналия кораб край Улубурун (по Yalcin, Pulak und Slotta, 2005, 608, № 133)

³ Вж. цитираните по-долу работи – всички приведени паралели на брадвата от с. Главан се разглеждат като скиптри или жезли.

⁴ Известна е главно по снимки в каталози на изложби и енциклопедични издания: Катинчаров, 1979, 94, Обр. 5; Градев, 1982, № 550; *Gold of the Thracian Horsemen*, 1987, No. 137; *Die Thraker*, 2004, No. 134. Този екземпляр наскоро бе включен в кратка публикация на колекцията от каменни брадвигукове и чукове на НАМ: Александров и Гладичева, 1993, 48, №46, Табл. XI/4, Инв. № 3500.

⁵ Градев, 1982, № 420 в АМ – Пловдив. Всъщност кон-

текстът на брадвата е несигурен, тъй като тя е подадена. Благодаря на г-жа Екатерина Митренцева от АМ – Пловдив за любезно предоставената ми информация за местонамирането на брадвата.

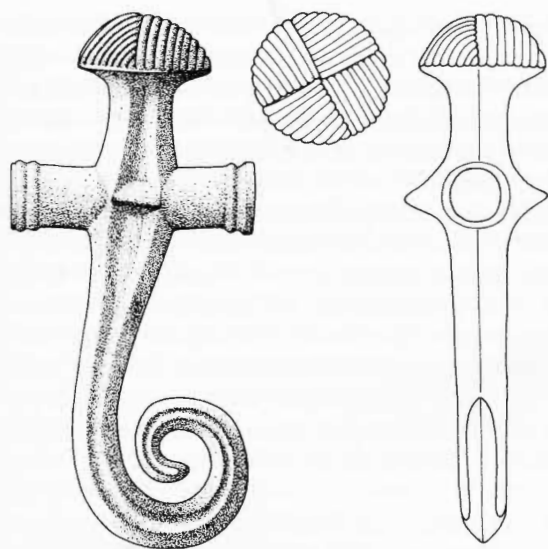
⁶ Аладжов, 1969, 65-67, № 6; Лещиков, 2006, фиг. 33.

⁷ Lichardus et al., 2002, 159, Abb. 16.2.

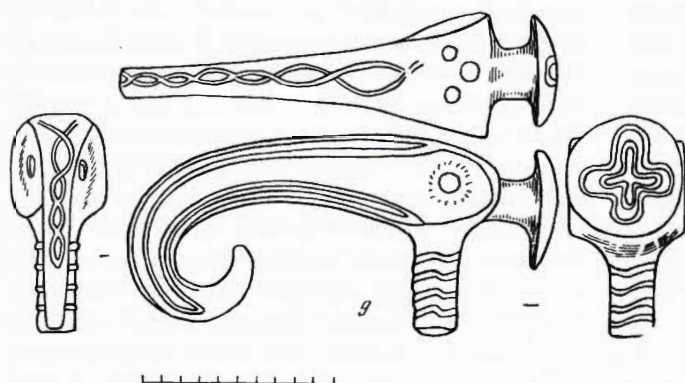
⁸ Pulak, 1997, 253-254; 1998, 219-220; Buchholz, 1999, 74-77.

⁹ Vulpe, 1970, No. 565, Taf. 41. Фрагментирана бронзова брадва – без острието, сходна с румънските екземпляри, е известна от Додона: Sandars, 1983, 56, Fig. 12b.

¹⁰ Черных, 1976, У-56, 38, 132, Табл. XLII, 9.

Обр. 6. Бронзова брадва-скипťър от Драйна де Жос, Румъния. (по Vulpe, 1970, Taf.41, No. 565).

Обр. 7. Бронзова брадва-скипťър от Лозово, Молдова. (по Черных, 1976, Табл. XLII, 9).

8).¹¹ В по-новите публикации като паралели вече са приведени и каменните брадви от с. Люлин, от Хасково и Елхово.¹² Анализът на паралелите отвежда към имитация на бронзов прототип. Тази теза се поддържа главно заради силно завития остър край и от бутоновидните странични издатъци, които имитират нита за захващане на брадвата към дръжката. Отворът, запазен за този нит, се вижда добре в калъпите от Разградско. Появата му върху каменните брадви се приема за декоративен рудимент, останал от металния първообраз.¹³

При разглеждането на брадвата от Улубу-

рун често се цитират ирански паралели – бронзов скипťър от Суза и един в Близкоизточната колекция на музея Метрополитен в Ню Йорк, чиито върхове са завити почти като волути, а тилната им част има три заоблени шиповидни издатъка, разположени вертикално по оста на дръжката.¹⁴ Подобни брадви са известни и от Луристан.¹⁵ Паралелът се състои главно в завитото острие и в нефункционалната им форма, докато задната им част е различна от разглежданите тук. Тези брадви също са интерпретирани главно като скипťтри. Иранските екземпляри се датират в края на 3 хил. пр. Хр. Напоследък някои изследователи отричат връзката между иранските и балканските скипťтри поради хронологическата разлика и ареалната отдалеченост,¹⁶ други пък не изключват напълно връзката между двата вида предмети.¹⁷

Формите за леене от Побит камък предполагат брадва-скипťър, на която допълнително трябва да се прибави тилната част – отделно излята.¹⁸ Въз основа на един от помалките калъпи от Разградско Ив. Венедиков предложи да се реконструира петата на скипťтъра като тънко цилиндрично удължение, завършващо с плосък диск, перпендикулярен на брадвата.¹⁹ Възможно е и друго решение – като се имат предвид бронзовите екземпляри със завито острие от Румъния и Молдова, полусферичен завършек би изглеждал също логичен. Една от формите от Разградско представлява леко вдлъбнат кръг, от

Обр. 8. Едната част от двусъставния калъп за леене на бронзова брадва-скипťър от с. Побит камък, Разградско. (по Катинчаров, 1979, 94, Обр.2).

¹¹ Калъпите от Разградско са случайна находка и не са публикувани изцяло. Частични публикации у: Венедиков, 1975; Venedikov, 1987, 69-74; Черных, 1978, 254-257. Приведени като паралели у: Pulak, 1997, 254; Buchholz, 1999, 77, Abb. 6, b-c; Hansen, 2005, 93; Buchholz and Weisgerber, 2005, 150-151.

¹² Buchholz, 1999, 77, Abb. 6, a.; Lichardus, et al. 2002, 158-159; Matthäus, 2005, 340, n. 10; Hansen, 2005, 93; Лещиков, 2006, 205. Брадвата от Хасково има подобен листовиден издатък.

¹³ Buchholz, 1999, 76.

¹⁴ Buchholz, 1999, 72, Abb. 4.c, 77; Buchholz and Weisgerber,

2005, 151-152, Abb. 7-8; за иранските екземпляри: Muscarella, 1988, 237, No. 336, който приема еламски произход на находката в Метрополитън и допуска възможността за нейното фактическо използване в бой.

¹⁵ Buchholz and Weisgerber, 2005, 152.

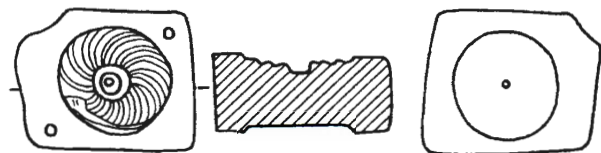
¹⁶ Buchholz and Weisgerber, 2005, 152.

¹⁷ Hansen, 2005, 93.

¹⁸ Вж. графична реконструкция у: Buchholz, 1999, 77, Abb. 6, b.

¹⁹ Венедиков, 1975, 9; Venedikov, 1987, 71, т.е. като брадвите с шайбовидна тилна част, според класификацията на Vulpe, 1970.

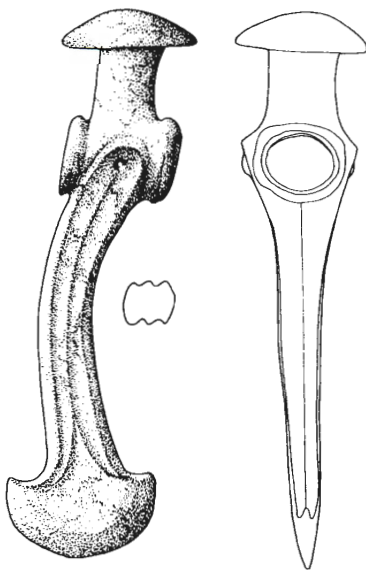
центъра на който излизат спираловидно завити врязани линии (обр. 9).²⁰ Отливаната в нея част би могла да бъде и заоблен край на брадва-скиптър с релефни спираловидни линии подобно на петата на брадвата от с. Главан. Тогава тя ще се доближи до разглежданите каменни образци, а те биха могли да се приемат като имитиране на метална форма.

Обр. 9. Рисунка на един от калъпите от с. Побит камък, Разградско (по Черных, 1978, Табл. 68, 3)

Други автори, занимавали се с калъпите от с. Побит камък, смятат, че повечето от предметите, отливани в по-малките форми, са дръжки на мечове.²¹ Многосъставността на някои от калъпите и свидетелствата за използването им за повече от един предмет навеждат на мисълта, че отделните части са могли да бъдат комбинирани за отливане на различни накрайници.²² И в така реконструирания досега силуети на отливаните предмети пак могат да се видят както ръкохватки на мечове, така и накрайници на брадви.²³

В последните години в България бяха открити каменни топки с отвори по средата, които се интерпретират като дръжки на мечове (противовес на тежестта), датирани в края на бронзовата епоха.²⁴ Два такива сферични накрайника за мечове са били и сред товара на кораба от Улубурун – единият от мрамор, а другият от черен излъскан вулканичен камък.²⁵ Отворът е оформен като цилиндричен издаден ръб (също както отворите за дръжка върху разглежданите каменни брадви от България). Подобни каменни топки са известни от Анатолия, Палестина и Кипър.²⁶ От другия потънал кораб край бреговете на Турция – при нос Гелидония (12 в. пр. Хр.) – са извадени също каменни сфери с ръб около отвора, интерпретирани като части на боздугани. Намерени са и друг тип

Обр. 10. Бронзова брадва-скиптър от Ларга, Румъния. (по Vulpe 1970, Taf.41, No. 570).

каменни накрайници – елипсоидно сплескани – в някои от които все още е имало останки от метални части. Те са по-подходящи за дръжки на мечове. Добре известна е и микенската практика на поставяне на накрайници на ръкохватките на меч – сферични, конусовидни или във формата на гъба – от слонова кост или камък, някои от тях обвити с релефно украсен златен лист.²⁷ Някои от мотивите по тези ръкохватки са сходни с украсата на бронзовите брадви от Румъния и Молдова. Не е невъзможно и на скиптрите от Разградско да са били прикачвани каменни полусферични или елипсоидни пети. Иначе казано, липсващите тилни части на брадвите-скиптри, отливани в калъпите, биха могли да бъдат както метални, така и каменни.

Оформянето на канелюрите в калъпите от Побит камък, така че да образуват т.нар. „птича опашка“ и листовиден издатък, намира паралели и в изработката на златните съдове от Вълчитрънското съкровище.²⁸ Този мотив се открива и върху бронзова брадва с уникална форма от Ларга, Румъния, също със сферична тилна част (обр. 10).²⁹ Канелюри около листовиден издатък откриваме и върху брадвата от Улубурун, докато в екземпляра от с. Люлин

той вече се е превърнал в кръгъл, плосък отгоре бутон. Такива „бутона“, но профилирани, присъстват и върху дръжките на всяка една част от триделния съд от Вълчитрънското съкровище.³⁰ Ако се приеме реконструкцията на капациите на съдовете на Ив. Венедиков,³¹ то профилите на тези издатъци имат функционална стойност. При някои от металните брадви-скиптри също би могло да се предположи тяхната функция за закрепване на дръжката. При каменните образци обаче те остават като декоративен елемент и въобще липсват при находката от с. Главан.

Бронзовите брадви-скиптри, които се привеждат като паралели на каменната находка от Улубурун (а оттам и на нашите каменни брадви), са датирани в късната бронзова епоха.³² За скиптъра от Драйна и калъпите от Побит ка-

²⁰ Черных, 1978, 245, Табл. 68, 3а.

²¹ Черных, 1978.

²² В такъв смисъл са наблюденията на Черных, 1978, 255.

²³ Вж. рисунките у Черных, 1978, 245, Табл. 68, 2-5, 8.

²⁴ Мраморна от светилището Ада тепе: Нехризов, 2006, 141 и още една от Аул тепе, устна информация на Г. Нехризов, докладвана на археологическите отчети през февруари 2008 г.

²⁵ Pulak, 1988, 24.

²⁶ Pulak, 1988, 24, note 138.

²⁷ Известни са такива накрайници от мрамор, стеатит, алабастр, планински кристал, зеленикав камък: Kilian-Dirlmeier, 1993, 20-27, 75-76, Nos. 38-40, 44, 155-171.

²⁸ Venedikov, 1987, 69-71.

²⁹ Vulpe, 1970, No. 570, Taf. 41.

³⁰ Venedikov, 1987, Pl. XX-XXIII.

³¹ Venedikov, 1987, 50-54.

мък се допуска възможността да са и от края на средната бронзова епоха.³³ Тъй като тези екземпляри са малко на брой и с уникална форма, хипотези за техния произход и опит за точна хронология почти липсват. Датировката на групата, в която е поставена Лозовската колективна находка, клони към 12 в. пр. Хр.³⁴ Връзката на тези скиптри с бронзовите брадви с шайбовидни тилни части, които често са украсени, изглежда много вероятна, но възможностите за хронологически заключения са ограничени, защото в по-голямата си част двата вида са синхронни. Брадвите с шайбовидни краища имат традиции от средната бронзова епоха.³⁵

Разгледаните паралели, главно в обработката и украсата на метални предмети (съдове и оръжия) от втората половина на II хил. пр. Хр., които намират отражение и върху каменните образци, издават характеристики на една северна „микенска периферия“ като контекст за находката от с. Главан.³⁶ Декорацията на някои от предметите, изливани в калъпите от с. Побит камък, вече е сравнена с микенски мотиви – спираловидно излизащите от центъра линии на кръглия предмет.³⁷ Сходен е мотивът върху полусферичната тилна част на брадвата от с. Главан. Върху заоблените части на бронзовите брадви от Драйна присъстват паралелни релефни линии (канелюри), разделени в четири сектора, като линиите във всеки сектор са перпендикулярни на съседните два.³⁸ Така идеята за спираловидно завъртане подобно на по-късните трискели може да се открие и тук.

В такъв случай каменните брадви от с. Люлин и с. Главан ще напомнят за бронзовите брадви-скиптри, някои от които са били с отделно отлята (или каменна?) сферична пета. Каменните брадви вече са съединили в едно двете части на бронзовите скиптри. Много е вероятно обаче двата вида скиптри да са синхронни или поне да се застъпват хронологически за определен период. Особено като се има пред вид регионалното разпределение на каменните и бронзовите предмети.

От друга страна, бойни каменни брадви и брадви-чукове със сферични тилни части, но не със завито, а с право острие са известни от

ранната бронзова епоха. Три по-големи и по-грубо оформени екземпляра без дупка за дръжка са открити в Деветашката пещера.³⁹ От разкопките на Шлиман в Троя е известен един екземпляр, чието сечение е почти квадратно, но върхът му е леко завит надолу. Отворът за дръжката не е пробит докрай.⁴⁰ Контекстът най-вероятно е Троя II (т. е. края на РБЕ). Тялната традиция изглежда продължена в споменатите по-горе брадви от Плиска и от Хасково (КБЕ).

Тъй като каменните брадви и от с. Главан, и от с. Люлин са случайни находки, хронологическа прецизност едва ли е възможна. Поставянето им в стройна схема на развитие също би било рисковано занимание. Повечето от металните и каменните образци, с които те се сравняват, също са „съкровища“ или случайно намерени предмети. Би могло да се каже, че тези каменни брадви-скиптри са наследници на традиции от северобалканските метални брадви от средната и късната бронзова епоха (това не изключва известна синхронност на двата вида предмети). Силната морфологична разчлененост на предната и задната част на металните прототипи, която в някои примери дори достига до отделното им отливане (или прибавяне на каменна част?), е преодоляна в каменните екземпляри, които постигат единен, органичен силует.

Предпазливо може да се допусне, че по-ранни източни образци (от края на III хил. пр. Хр.?) са допринесли за оформянето на такъв вид скиптри в Карпато-Дунавския регион през средната бронзова епоха и късната бронзова епоха – главно в идеята за нефункционалната форма на бойната брадва, но и в мотивите на релефната украса на брадвите. Тези традиции са превърнали по-ранните каменни бойни брадви-чукове (от ранната бронзова епоха) със сходна форма в знаци на статус, на власт, т. е. в скиптри или жезли.⁴¹ Вероятно именно на тази идея за инсигния могат да се припишат и микенските „вливания“ или „реминисценции“, видни в украсата на каменните брадви. Датировката, давана досега на каменните брадви с полусферична задна част от България – късна бронзо-

³² Vulpe, 1970, 99-100; Черных, 1976, 154; 1978, 256. Тази дата е приета и за брадвата от с. Люлин: Александров и Гладичева, 1993, 48.

³³ Vulpe, 1970, 60; Черных, 1978, 256.

³⁴ Черных, 1976, 154.

³⁵ Vulpe, 1970, 24.

³⁶ Вж. паралелите на украсата на златните съдове от Вълчитрънското съкровище с микенски съдове, а и с по-ранни такива от Анатолия у: Venedikov, 1987, 79-85, Figs. 70-76. Някои от мотивите на канелюрите върху съдовете са сходни с тези по петите на бронзовите и каменните брадви. Микенска керамика и други микенски находки са открити в товара на потъналия край Улубурун кораб: Pulak, 1997, 246-250; 1998, 218. За микенски „вливания“ на север-североизток, до Украйна вж. Lichardus, 2001, 75, 85; Hansen,

2005, 94.

³⁷ Черных, 1978, 257; подобен мотив се открива и върху дръжките на микенските мечове: вж. например Kilian-Dirlmeier, 1993, No. 161.

³⁸ Vulpe, 1970, Taf. 41, Nos. 563-565.

³⁹ Миков и Джамбазов, 1960, 100-102, особено Обр. 74в, № 1с, от андезит.

⁴⁰ Schmidt, 1902, 274, No. 7227.

⁴¹ Подобна на иранските образци, но с четири шипа на задната част, брадва-скиптер държи фигурата (цар или бог?) от релефа върху т.нар. „Царска порта“ на Хатуса (Богазкьой): Die Hethiter, 2002, 161, Abb. 5; срв. и сходния бронзов екземпляр с антропоморфна и зооморфна украса от Кападокия, No. 147, 225, Abb. 8. Паралелът с релефа от Хатуса е отбелязан единствено от Hansen, 2005, 94.

ва епоха, изглежда приемлива. Оформянето на предната им част като стилизирана човка на хищна птица (или грифон) обаче предвещава едни нови декоративни и идеологически схеми, които погрешно ще бъдат наречени „зверинен стил“.⁴²

Литературата върху произхода и маршрута на потъналия кораб край Улубурун вече е значителна.⁴³ Заради бронзовите брадви-паралели, обикновено се говори за севернобалкански произход на каменната брадва – т.е. визира се районът между Дунав и Карпатите. Разглеждащите тук каменни брадви от България говорят по-скоро за паралели в Югоизточна Тракия. В една от последните публикации каменната брадва от Улубурун се смята за принадлежаща на човек от Балканите, който е бил на служба при микенски първенец.⁴⁴

Географското разпределение на каменните и бронзовите брадви-скиптри в Източните Балкани се покрива в голяма степен с разпространението на медните слитъци, открити в България.⁴⁵ В Югоизточна България, откъдето произхождат повечето каменни екземпляри, се намират и по-значителните медни и златни рудни залежи.⁴⁶ Тези свидетелства са аргумент за включването на Тракия в културно-историческите и икономическите процеси в Източното Средиземноморие през късната брон-

зова епоха. Най-новите изследвания се противопоставят на термини като „център“ и „периферия“ и предпочитат да видят Тракия като „северен Средиземноморски район“.⁴⁷

Струва ми се, че поставянето на бравдвата от с. Главан в края на късната бронзова епоха (13-12 в. пр. Хр. ?) изглежда оправдано въз основа на представените паралели. С оглед на проявата на „микенски характеристики“ и в по-късно време в Тракия,⁴⁸ както и стилизацията на острието на бравдите от с. Главан и от с. Люлин не бива напълно да се изключва и възможността те да датират от началото на РЖЕ.

Каменната брадва-скиптр от с. Главан добавя още един шрих към аргументите в полза на контактите и взаимодействията на Тракия с егейския и източносредиземноморския свят. Разгледаните тук брадви могат да допълнят картината на предположените вече пътища на търговски и културни контакти на Югоизточните Балкани със Северноегейския район и Северозападна Анатолия през късната бронзова епоха.⁴⁹ Те могат да се прибавят към другите артефакти, откривани в България през последното десетилетие, които показват принадлежността на Тракия (особено Югоизточна Тракия) към процесите в Северноегейския и Анатолийския ареал през втората половина и към края на II хил. пр. Хр.

ЛИТЕРАТУРА

Аладжов 1969: Аладжов, Д. Находки от бронзовата епоха в Хасковския музей. – Археология, № 4, 63-60.
Александров, Гладичева 1993: Александров, С., Гладичева, И. Каменни брадви и чукове от бронзовата епоха в колекцията на НАМ. – ГНАМ 9, 45-50.
Венедиков 1975: Венедиков, И. Вълчитрънското съкровище. – Изкуство 3-4, 2-10.
Градев 1982: Градев, Д. (ред.) Троя и Тракия. Каталог на изложба София и Берлин. София.
Катинчаров 1979: Катинчаров, Р. Разлагане на първобитнообщинния строй. Бронзова епоха. – Във: Велков, В. (ред.) История на България. Т. 1. София, 86-110.
Китов 1977: Китов, Г. Животински изображения в тракийското изкуство (XII-III в. пр.н.е.). Автореферат. София.
Китов 1990: Китов, Г. Могилен некропол край Главан, община Гълъбово. – АОР за 1989. Кюстендил, 35-36.
Лещаков 2006: Лещаков, К. Бронзовата епоха в Горнотракийската низина. – ГСУ-ИФ, Археология 3, 141-216.

Миков, Джамбазов 1960: Миков, В., Джамбазов, Н. Деветашката пещера. София.
Нехризов 2006: Нехризов, Г. Спасителни разкопки на тракийското светилище „Ада тепе“. – АОР през 2005. София, 140-142.
Филов 1920: Филов, Б. Тракийско-микенски отношения. – В: Сборник в чест на проф. Ив. Д. Шишманов (1889-1919). София, 40-53.
Фол 1972: Фол, А. Политическа история на траките. Края на второто хилядолетие до края на пети век преди новата ера. София.
Черных 1976: Черных, Е. Н. Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР. Москва.
Черных 1978: Черных, Е. Н. Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии. София.
Buchholz 1999: Buchholz, H.-G. Ein außergewöhnliches Steinzepter im östlichen Mittelmeer. – Praehistorische Zeitschrift 74.1, 68-78.
Buchholz, Weisgerber 2005: Buchholz, H.-G., Weisgerber, G. Prominenz mit Steingerät. – In: Ü. Yalçın, C. Pulak und R. Slotta (eds.). Das Schiff von Uluburun:

⁴² Вж. Китов 1977.

⁴³ Вж. библиографията в каталога на изложбата: Yalçın, et al. 2005.

⁴⁴ Pulak, 2005, 22.

⁴⁵ Два от наскоро намерените слитъци произхождат от район в близост до с. Побит камък, Разградско. Слитъците от България са сравними по вид и технология с тези от Източното Средиземноморие, включително и с откритите в кораба край Улубурун: Leshtakov, 2007, 448-450, Fig. 1; Lichardus et al., 2002, 160-171.

⁴⁶ Leshtakov, 2007, Fig. 5.

⁴⁷ Лещаков, 2006, 207. В защита на „микенските“ определения бих добавила само, че микенската култура също е източносредиземноморска.

⁴⁸ За тях още у: Филов, 1920 и Filow, 1938. „Микенска Тракия“ е термин, въведен от Фол, 1972, 39. Този термин среща сериозна съпротива сред някои археолози, вж. последно у: Лещаков, 2006, 206-207, но всъщност изложението на автора за характеристиките на бронзовата епоха подкрепя в голяма степен теоретичните основания за използването на термина.

⁴⁹ Leshtakov, 2007, 454-457, Fig. 6.

Welthandel vor 3.000 Jahren. Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-museums Bochum vom 15. Juli 2005 bis 16. Juli 2006. Bochum, 149-153.

Filow 1938: Filow, B. Thrakisch-Mykenische Beziehung. – *Revue internationale des études balkaniques* 3, 1-2, 1-7.

Gold 1987: Gold of the Thracian Horsemen. Treasures from Bulgaria. Montréal, Palais de la Civilisation. 30 May-4 October 1987. Montréal.

Hansen 2005: Hansen, S. Neue Forschungen zur Metallurgie der Bronzezeit in Südosteuropa. – In: Ü. Yalçin (ed.). *Anatolian Metal III. Der Anschnitt*, Beiheft 18. Bochum, 89-103.

Die Hethiter 2002: Die Hethiter und Ihr Reich. Das Volk der 1000 Götter. Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland 18. Januar – 28. April 2002. Bonn.

Kilian-Dirlmeier, I. 1993. *Die Schweter in Griechenland (außerhalb der Peloponnes), Bulgarien und Albanien*. PBF IV.12. Stuttgart.

Leshtakov 2007: Leshtakov, K. The Eastern Balkans in the Aegean Economic System during the LBA. Oxhide and Bun Ingots in Bulgarian Lands. – In: Galanaki, I., Tomas, H., Galanakis, Y. and Laffineur, R. (eds.) *Aegaeum 27. Between the Aegean and Baltic Seas. Prehistory Across Borders*. Universite de Liege and University of Texas at Austin, 447-458.

Lichardus 2001: Lichardus, J. Die Gewiehxant von Duderkov und die spätmykenischen Einflüsse im Ukrainischen Raum. – *Eurasia Antiqua* 7, 75-94.

Lichardus et al. 2002: Lichardus, J., Echt, R., Iliev, I., C. Christov. Die Spätbronzezeit an der unteren Tundža und die ostägäischen Verbindungen in Südostbulgarien. – *Eurasia Antiqua* 8, 135-184.

Matthäus 2005: Matthäus, H. Kulturaustausch, Handel und Seefahrt im Mittelmeerraum während der Späten Bronzezeit. – In: Ü. Yalçin (ed.). *Das Schiff von Uluburun*

– *Welthandel vor 3.000 Jahren*, Bochum, Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-museums Bochum vom 15. Juli 2005 bis 16. Juli 2006, 333-366.

Muscarella 1988: Muscarella, O. W. *Bronze and Iron*. New York.

Pulak 1988: Pulak, C. The Bronze Age Shipwreck at Uluburun, Turkey: 1985 Campaign. – *AJA* 92, 1-37.

Pulak 1997: Pulak, C. The Uluburun Shipwreck. – In: S. Swiny, R. L. Hohlfelder, H. W. Swiny (eds.) *Res Maritimae. Cyprus and the Eastern Mediterranean from Prehistory to Late Antiquity*. Scholars Press, Atlanta, GA, 233-262.

Pulak 1998: Pulak, C. The Uluburun shipwreck: an overview. – *The International Journal of Nautical Archaeology*, 27.3, 188-224.

Pulak 2005: Pulak, C. The Uluburun Shipwreck. – In: Ü. Yalçin, C. Pulak und R. Slotta (eds.). *Das Schiff von Uluburun: Welthandel vor 3.000 Jahren*. Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-museums Bochum vom 15. Juli 2005 bis 16. Juli 2006. Bochum, 233-262.

Sandars 1983: Sandars, N. North and South at the End of the Mycenaean Age: Aspects of an Old Problem. – *Oxford Journal of Archaeology* 2, 43-68.

Schmidt 1902: Schmidt, H. *Heinrich Schliemann's Sammlung. Trojanischer Altertümer*. Berlin.

Die Thraker 2004: Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus, 23. Juli bis 28. November 2004. Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland. 2004. Bonn.

Venedikov 1987: Venedikov, I. *The Vulchitrun Treasure*. Sofia.

Vulpe 1970: Vulpe, A. Äxte und Beile in Rumänien I. München. (PBF IX.2).

Yalçin et al. 2005: Ü. Yalçin, C. Pulak und R. Slotta (eds.). *Das Schiff von Uluburun: Welthandel vor 3.000 Jahren*. Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-museums Bochum vom 15. Juli 2005 bis 16. Juli 2006. Bochum.

A Stone Sceptre-Axe from the village of Glavan, Near Gulubovo, Southeastern Bulgaria

Maya Vassileva

Summary

The present paper publishes a stone axehead found long time ago, a stray find from the village of Glavan, near the town of Gulubovo, Southeastern Bulgaria. The object is actually an axhammer with a hemispherical rear part and a blade curved slightly back, resembling a bird's beak. It was a ceremonial item, a staff, hardly meant for real use.

The stone scepter found in the diverse cargo of the shipwreck at Uluburun, near the southwestern coast of Turkey, presents a very close parallel of this find. The Uluburun shipwreck is dated to the late 14th century BC. Both stone axeheads are comparable to bronze items found in the present-day Romania and Moldova, as well as to the stone moulds for such objects discovered near the village of Pobit Kamak, district of Razgrad, northeastern Bulgaria. However, there are more stone examples found in southeastern Bulgaria. The one from the village of Lyulin provides almost an exact copy of the item discussed. Two more originate from the area near Elhovo and Haskovo and do not furnish

exact parallels. Although mostly strays, they all are dated to the Late Bronze Age.

The idea of a scepter-axe might have been influenced by earlier Near Eastern images, but found further development in the Middle and Late Bronze Age bronze ceremonial axes from the Northern Balkans. However, the other examples of stone axes from Bulgaria, as well as the parallels in the design of metal and stone objects from Mycenae and Anatolia, would rather speak of a northern Mycenaean context for our find.

The comparative study of the stone scepter suggests a date in the Late Bronze Age. However, the possibility of an Early Iron Age date cannot be fully excluded.

The stone axe-scepter from the village of Glavan supplements further the diverse picture of contacts and interactions between Thrace, the Aegean and Anatolia in the late 2nd millennium BC. At that time Thrace was part of the Eastern Mediterranean world.